

Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Science

Yıl: 6, Sayı: 33, Ocak 2019, s. 193-202

Dr. Öğr. Üyesi Yasin BEYAZ

Yalova Üniversitesi Türk İslam Edebiyatı ABD, yasinbeyaz80@hotmail.com

TOPLUMA YÖN VEREN BİR DİN ADAMI OLARAK KÜÇÜK AĞA¹

Özet

Milli Mücadele ve Cumhuriyet dönemi romanlarında din adamları her zaman eleştirilmiştir. Bu eleştirilerde din adamlarının Milli Mücadele'ye düşman olduklarına ve kişisel çıkarları için düşmanla işbirliği yaptıklarına dair ifadeler ön plana çıkmıştır. Çalışmamızda Tarık Buğra'nın *Küçük Ağa* romanı merkeze alınarak Milli Mücadele döneminde din adamlarının ne kadar sorumluluk aldıkları, Cumhuriyet'in kurulmasına nasıl katkı sağladıkları ortaya konarak eleştirilerin doğru olmadığı gösterilecektir. Ayrıca Küçük Ağa'nın Türk toplumu ve yeni kurulan devlet için önce kürsüden sonra silahla verdiği mücadelenin aşamaları da ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Din adamı, Milli Mücadele, Küçük Ağa, Tarık Buğra, Ankara.

KÜÇÜK AĞA AS A CLERIC LEADING A SOCIETY

Abstract

In the novels of the National Struggle and The Republic Period, clergymen were always criticized. These statements that clergymen are the enemies of the National Struggle and they cooperate with the enemy for their personal interests have come to the forefront in these critics. In this study, it will be shown how much responsibility was taken by the clergymen during the National Struggle and how the criticism was not correct by taking Tarık Buğra's "Küçük Ağa" novel to the centre. In addition, the stages of the struggle of Küçük Ağa, firstly from the lectern then with the weapon, for the Turkish society and the newly established state will be discussed.

¹ Bu makale 03-04 Kasım 2018 tarihinde İstanbul'da düzenlenen IX. Uluslararası Din Görevlileri Sempozyumu'nda sunulan tebliğin genişletilmiş halidir.

Keywords: Cleric, National Struggle, Küçük Ağa, Tarık Buğra, Ankara.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Harbi'nden yenik çıkmasının ardından yapılan işgallere karşı başlatılan Milli Mücadele'de din adamları (hocalar, müftüler) aktif rol oynamış ve inisiyatif almıştır. Denizli'de Müftü Ahmet Hulusi Efendi, Erzurum'da Raif Hoca, Muğla'da Hacı Süleyman Efendi, Manisa'da Müftü Alim Efendi, Antep'te Müftü Rifat Efendi, Urfa'da Müftü Hasan Hüsnü, Mehmet Akif ve daha niceleri buna iyi birer örnektir (Sarıkoçuncu, 1997: (2) 19). Din adamları sorumluluk alarak toplumu ve toplumun önde gelen şahıslarını da harekete geçirmiştir. Onların bu sorumluluk bilinci ilk meclise taşınmış üç yüz seksen kişilik Büyük Millet Meclisi'nin 120 üyesi din adamlarından oluşmuştur (Gürsoy, 1985: 28).

Din adamları, Milli Mücadele'de aktif bir şekilde rol almalarına rağmen özellikle Cumhuriyet dönemi ve sonrasında Milli Mücadele'ye dair kaleme alınan anlatılarda yok sayılmış ve daha da ileri gidilerek işbirlikçilik, fırsatçılık ve kişisel hırslarına yenilmekte suçlanmıştır (Gülendam, 2002: 304). Bu tarz eserlerin ilki olan Halide Edip'in *Vurun Kahpe*'ye romanında entrikacı, çıkarıcı ve hain bir din adamı ile karşılaşmaktayız. Bu eser ortaya koyduğu olumsuz din adamı portresiyle kendinden sonraki romanların birçoğunu etkilemiştir (Yalçın, 1992: 128). Bu eserin ardından Reşat Nuri'nin *Yeşil Gece*, Kemal Tahir'in *Yorgun Savaşçı* adlı eserleri de bu çizgiyi devam ettirmiştir. Bahsettiğimiz bu romanlarda din adamı hem bedenen hem de ruhen çirkin ve kötü tasvir edilmiştir. “Bunlar Hürriyet İtilafçı... Kaymakamı da önlerine katmışlar. Elebaşları eski müderrislerden Hacı Nizameddin Efendi... Koca sarıklı, gaga burunlu, köse herif... Hacı Nizameddin Efendi'nin suratı asıktı. Gaga burnu bu asıklığı bir kat daha artırıyor, ince dudakları inatçı olduğunu, bu inatçılığın kincilikten geldiğini gösteriyordu.” (Tahir, 2016: 266).

1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun çıkarılıp eğitim-öğretimde laik bir sistemin kabul edilmesi, 1925'te Tekke ve Zaviyelerin kapatılması ve dönemin siyasi atmosferi edebiyatçıları doğrudan etkilemiştir. Mevcut siyasi ortam bu romanların kaleme alınıp yayınlanmasında büyük bir amil olmuştur (Naci, 1995: 135). Bütün bu gelişmeler sonrasında Milli Mücadele'de aynı safta yer alan içinde din adamlarının da bulunduğu grup ötekileştirilmiş hatta düşmanlaştırılmıştır. Tarık Buğra işte bu ötekileştirilen ve ademiyete mahkum edilen insanları romanlarında işlemiştir. “Küçük Ağa tarihimizin en önemli dönemeçlerinden birine, Kurtuluş Savaşı'na politika ve cephe açısından resmi tarih paralelinde bakmayan, büyük zaferin asıl sahibini araştıran ilk roman oldu. İnkâr edilmiş, unutturulmuş hakların ve gadre uğrayanların, gaddarca suçlananların savunma avukatlığını hatta yargıçlığını üstlendi.” (Buğra, 2004: 203) Buğra, kendinden önceki romancıların hedef tahtasına koyduğu bu insanların haklarını iade ederek onları romanlarında karşımıza çıkarmaktadır. “Kurtuluş Savaşı için –Küçük Ağa'dan önce veya sonra- yazılmış romanların hepsinde de, roman anlayışına uymayan bir tutum, önemli bir zaaf görürüm; onlar konuyu her şeyin olup bitişinden sonra ortaya çıkan ölçü ve kıymet hükümlerine göre işliyorlar. Hemen hepsi de ‘Vay! Mağluplara’ diyor. İnsana dolayısıyla sanata aykırıdır bu.” (Buğra, 2004, s. 203) Yazarın görmezden gelinen, eleştirilen din adamları ve İkinci gurubu savunmasını Tahir Alangu, “gelenekçi ve şeriate bağlı muhalif vatanseverler gurubunun romanları” şeklinde değerlendirmiştir (Alangu, 1965: 810).

Tarık Buğra, Küçük Ağa ile hem horlanan, dışlanan dindar insanlara ve din adamlarına iade-i itibar vermekte hem de onların Milli Mücadele'deki katkılarını tekrardan gözler önüne sermektedir.

1. Toplumunu Yönlendiren Din Adami Küçük Ağa

Küçük Ağa romanının kahramanı İstanbullu Hoca'nın asıl adı Mehmet Reşit'tir. Kendisinin yaşı genç olmasına rağmen ilmi ve halifeye/padişaha merbutiyeti tamdır. "Cemal Bey, Hoca'nın tek ihtirasını da keşfetmiş: Bu ihtiras dinine, padişah ve halifeye bağlılıktan başka bir şey değildi." (Buğra, 2000: 61) Tarık Buğra'nın Mehmet Reşit ismini roman boyunca sadece birkaç yerde kullanıp eserin genelinde onu kendisine atfedilen lakaplarla zikretmesi onun idealize edildiğinin göstergesidir. (Yılmaz, 2005: 190)

Tarih 29 Mayıs 1919'dur. Mehmet Reşit Efendi, netameli bir bölge olan Konya'ya İstanbul hükümetinin emriyle halifenin/padişahın propagandacısı olarak gönderilmiştir. Etkili hitabeti ve derin bilgisi onu görevlendirenlere güven vermiştir.

Mehmet Reşit Efendi'ye Akşehirli "İstanbul Hoca" ismini vermiştir. Yazar ise Mehmet Reşit Efendi'nin halife ve İstanbul hükümetinin temsilcisi olduğu döneme atfen bu ismi tercih etmiştir. Çünkü İstanbullu Hoca ismini alan Mehmet Reşit Efendi daha sonra Milli Mücadele saflarına geçince Küçük Ağa'ya dönüşecektir.

Hocanın Akşehir'e geldiği dönemde Akşehirli yavaş yavaş padişaha ve İstanbul hükümetine tavır almaya başlamıştır. "Ama Zat-ı Şahane'ye, Der-Saadet'e de küskün, kırgın hatta karşı gönüllere de rastlanır olmuştur. Belki söz ve tarizde ileri gitmiyor, hatta açıkça konuşmuyorlardı bile, ama böyle gönüller vardı ve bu biliniyordu." (Buğra, 2000: 57) Yine aynı dönemde Anadolu hükümeti ve Kuva-yı Milliye de bölgede daha yeni yeni filizlenmektedir.

Akşehirli arasında Yunan ordusuna, efelere, padişaha bağlı çetelere dair dedikodular dolaşmakta ve birbirinden farklı birçok haber uçuşmaktadır. İnsanlar bu haberlerden hangisine inanacaklarına ve neye güveneceklerine karar verememektedir. "Fakat kanaat ve hüküm yoktu; ne olacaktı, ne yapılabilirdi, ne yapmak lazımdı? Bunu kimse bilmiyordu, hatta belki de bilmek istemiyorlardı." (Buğra, 2000: 79) Halkın içine düştüğü bu çetrefilli ortamda İstanbullu Hoca onların imdadına yetişmiştir. Hoca'nın varlığı ve konuşmaları onları bir nebze olsun rahatlatmıştır. Çünkü o, karar vermenin kor gibi zihinleri ve yürekleri dağladığı bir dönemde onlara yardım edip yol göstermiştir. "Ama bugün insanlara, bu topraklarda yaşayan ve bu topluluğun kaderini paylaşan insanlara kabulü şart bir mecburiyet düşüyordu. Karar vermek, şöyle değil, böyle olacak, çünkü böyle olması iyidir, lazımdır, demek ve bu cümleyle göre yaşamak hayata ancak bu cümle ile katılmak." (Buğra, 2000: 80)

İşte herkesin kendi kararının yükünü taşımaktan dahi korktuğu böyle bir ortamda İstanbullu Hoca bütün Akşehir'in yükünü omuzlamıştır. O, omuzundaki bu yükün farkında olarak halka hutbeler vermekte ve nasihatler etmektedir. İnsanların müteredit olduğu bu dönemde İstanbullu Hoca'da herhangi bir tereddüt yoktur. O tam anlamıyla halifeye bağlılığını ilan etmiş ve onun karşısında duranları (Kuva-yı Milliye) Müslümanlar arasına nifak sokmakla suçlamaktadır. "Kuva-yı Milliye mi dedin? Bu nifakın ta kendisidir. Bu çulsuz çuvalsız aklın, tek aklın peşine düşüp uçuruma sürüklenen gafletin, kaatil kastın ta kendisidir. Vatani kurtaracakmış ha?" (Buğra, 2000: 96) Başka bir vaazında Kuva-yı Milliye için şunları söylemiştir: "Yalan söylüyorlar. Milli lafzını gasb eden bu teşekkülün başında bulunanlar

kimlerdir? Rütbeleri re'f edilen, çoğu gıyaben mahkum olan sergüzeştçiler! Asıl tehlike olan bunlardır. Bunlardır ki, diğer eşkiya güruhunu kendilerine ilhak etmek, daha da kuvvetlenmek ister, razı olmayanları tepelerler... Bunlar işte onlardır ve bunların yanında Sarıcalar, Çakırsaraylılar zenzemle yıkanmış gibidirler. Çünkü devlet iddiaları yoktur. Devlet içinde devlet, devlete karşı devlet davası gütmeyizler. Onlar fetva da veriyorlar. Şeyhü'l-İslam'a karşı konuşuyorlar. Hangi bilgi, hangi ehliyetle?" (Buğra, 2000: 103)

İstanbul Hoca, çok önemli gördüğü konuları camide irad ettiği vaazlarda ele almakta ve insanlara orada özellikle günün siyasi konularına dair görüşlerini açıklamaktadır. Bu bağlamda Cuma günleri Akşehirli için büyük önem arz etmektedir. Bütün kasaba bugünlerde nefesini tutup pür dikkat namazı ve hocanın vaazını beklemektedir. "Hoca Cuma'dan sonra işte bu, herkesin şuurlu veya şuursuz olarak kaçındığı cümleyi söyleyecekti. Bu hükmün kolay kolay geri alınmaz mesuliyetini yüklenecek ayrıca bir kasabının aynı mesuliyetine de büyük çapta ortak olacaktı... Hoca, ne sanırsa sansın, bu Cuma başka bir Cuma olacaktı. Nitekim Perşembe günü herkes 'Yarın' diyor, yarını bekliyordu." (Buğra, 2000: 80)

Hoca, güzel hitabetiyle halkı tesiri altına alıp onları tereddütlerinden, şüphelerinden kurtarmış ve bu ümitsiz insanların yarına umutla bakmalarını sağlayarak onları evlerine göndermiştir. O, yine halkı istediği yöne kanalizetmeyi ve kendi yanına çekmeyi başarmıştır (Gül, 2011: 209).

İstanbul Hoca'nın halk üzerindeki güçlü etkisi Kuva-yı Milliyecilerin ona karşı bir tedbir almalarına sebep olmuştur. Bunun için önce Kuva-yı Milliye temsilcilerinden bazıları İstanbul Hoca'yı saf değiştirmesi için konuşup ikna etmeye çalışmıştır. İknada başarılı olamayınca iş ölümle tehdide kadar varmıştır (Buğra, 2000: 126). Bununla da kalmayıp Hoca'ya en yakınındaki isimlerin bile kendilerinden olduğu belirtilerek gözdağı verilmiştir. Bunun üzerine Hoca ilk defa şahsı için endişelenmeğe başlamıştır. Sonra hanımı ve doğacak çocuğu aklına gelince tedirginliği daha da artmıştır. Onun bu duygusal endişelerine ek olarak fikri endişeleri de ortaya çıkmıştır. Osmanlı'nın kuruluşundan başlayarak bugüne kadar Osmanlı tarihini düşünen Hoca, devletin geçirdiği ölüm kalım mücadelelerini tekrardan hatırlamıştır. "Evet, memleket dört bir tarafından sarılmış, basılmıştı. Evet, düşmanın kana susamış saldırılarına karşı payitahtın pek bir şey yaptığı yoktu, yapabileceği de umulamayacak gibiydi. Evet, Kuva-yı Milliye düşmana karşı hazırlanıyor, eşkiyaları tepemeye çalışıyor, tepeliyordu da... Fakat bu dava bu kadar basit olamaz, bu basit plan da başlamış farz edilemez, bu basit planla halledilecek sanılamazdı... Hayır, Hoca'nın akli ve gönlü başka türlü düşünmeye, Çelebi Mehmet'e ve Yavuz Sultan Selim emanetine ihanete razı olamıyordu." (Buğra, 2000: 132-133)

Halife ve din için insanları ikna etmeye çalışsa da artık İstanbul Hoca'nın da akli karışık. Hitap ettiği insanlar arasında Kuva-yı Milliye'yi savunanlar da mevcuttur. Ve onlar da kendisi gibi vatanın kurtulması ve selahiyeti için mücadele etmektedir. Fakat bu iki grup amaçları aynı olsa da bir müddet sonra birbirleriyle mücadeleye girişmek zorunda kalacaktır. "İki taraf da söze vatanın, milletin selameti diye başlıyor ve birliğe davet edip karşı tarafı nifak ile suçlandırıyor. Bu da milleti şaşırtıyor." (Buğra, 2000: 101)

Hocanın akli kaç aşırıdır devam eden devlet geleneğinin bir anda ortadan kalkmasına anlam verememektedir. Böyle bir ihtimal dahi onun dünyasını alt üst etmektedir. O, meydana gelecek devlet kavgasından ve ikiliğin ortaya çıkmasından korkmaktadır. "Kuva-yı Milliye denilen bu hareket iddia ettiği gibi hedefe varsa ne olacaktı? Bir devlet kavgasıdır başlamayacak

miydi? İhtiraslar başıboş kalıp binbir dalavere, çeşit çeşit gaddarlıklarla milletin başını yemeyecek miydi? Devlet temelinden yıkılmayacak mıydı? Yeni bir devlet kurmak kolay mıydı?” (Buğra, 2000: 133) Hoca'nın buradaki tedirginliği Sünni din anlayışına merbutiyetinden kaynaklanmaktadır. Ona göre anarşi olmasındansa kötü bir devlet, ehven-i şerdir ve o ayakta tutulmalıdır. Bu fikre sahip olması onun yoluna devam etmesini ve halife/sultanı savunmakta ısrarcı olmasını sağlamıştır. Yoksa Hoca da Damat Ferit ve hükûmetinin beceriksizliğinin farkındadır. Onun derdi koca Osmanlı devletinin sonunun ne olacağıdır. Çünkü o, Osmanlı devleti olmadan yaşamayı hayal edememektedir. “Fakat ya Zat-ı Şahane? Ya altı yüz yıllık şeref ve düzenin sahibi? Ya onda, yalnız onda toplanan, o var oldukça var olabilecek büyük devlet? Bu memleket boş toprak, bu insanlar çoban değiştiren, çoban değiştirdiğinin farkına varmayan sürü değildir. Kader birdi ve bu da Zat-ı Şahane'nin kaderi idi ve bu kader ilanihaye kötü gidemezdi. Gitmemişti ki gitsin! Hoca burada Topal Timur felaketini hatırlıyordu. Felaket o idi ve ne felaketti o! Koca Yıldırım, arslanların kralı, esir düşmüş, ordu bitmiş tükenmişti. Adı Kuva-yı Milliye değildi ama o zaman Kuva-yı Milliyeler türemişti. Adı Çakırsaraylı değildi ama o zaman da Çakırsaraylılar türemişti. Üstelik o zaman şehzadeler de birbirine girmişlerdi; üstelik o zaman devlet bu kadar kökleşmemişti. Osmanlı ruhu idi bu, elbette bütün engelleri aşacaktı. Ve aşması lazımdı. Onsuz bir dünya ve hele onsuz bir İslam alemi olabilir miydi?” (Buğra, 2000: 185)

Hoca'nın yukarıda bahsettiğimiz korkuları gerçekleşmiş ve herkes kendine göre bir yol tutturmuştur. Bunun sonu devletin yıkılmasından başka bir şey değildir. “Ancak iyi iddia, iyi niyet bir Kuva-yı Milliye'de değildi. Daha birçok cemiyet kurulmuş elebaşılar çıkmıştı. Bunların hepsi de vatanı, milleti kurtarmaktan bahsediyorlardı. Hatta yalnız bundan bahsediyorlardı da bir türlü bir araya gelemiyorlardı. Bir araya gelmek şöyle dursun aralarında çetin anlaşmazlıklar vardı. Neredeyse Yunan'ı bırakıp birbirlerini ilk düşman sayacaklardı... Hoca meseleyi didiklemede daha ileri gidiyor, bunlardan birinin mesela Kuva-yı Milliye'nin kurtuluşu başardığını farz ediyordu. Peki sonra ne olacaktı? Bu kadar büyük bir zaferin kumandanları ve siyasetçileri ‘İşimiz bitti, hadi eyvallah’ diye çekip gidecekler miydi? Hoca her şeyden çok işte bu soruya takılıp kalıyordu. Ona göre zafer sahibine teslim edilmeyecekti. Ortaya yeni efendiler çıkacaktı. Düzen alt üst olacaktı. Sofra başındaki kavga millete hiç bir savaş yenilişinin veremeyeceği zararı verecekti. Çalkantının durulması için belki de yüzyıl geçecekti. Kısacası neler olacağını artık bir tanrı bilirdi. Onun bildiği ancak olacakların iyi şeyler olmayacağından ibaretti.” (Buğra, 2000: 185)

İstanbullu Hoca bu tereddüdüleri yaşarken diğer yanda Kuvvacıların da bazı endişeleri vardır. Onlar da Hoca'nın doğruluğundan ve iyi niyetinden emindir. O, öldürülmeyi hak etmediği gibi onun öldürülmesi bir çözüm getirmeyecektir. Ancak siyasi durum değiştiği için artık Kuva-yı Milliye liderleri iyice güçlendiklerinden gerek gördükleri yerde zor kullanmaya karar vermiştir. Muhaliflerine karşı gösterdikleri sertlikten İstanbullu Hoca da nasibini almış ve onun için de ölüm emri çıkmıştır. Çünkü Hoca hitabeti, karizması ve zekasıyla ciddi bir tehlikedir. O, Kuva-yı Milliyecilerin halk arasında hızla kabul görüp yayılmasını engellemekte ve rakiplerinin direnişe devam etmelerini sağlamaktadır. “Yüzbaşını çileden çıkararak değişiklik yalnız olup bitenlere Hoca'nın bakışında ve bunları yoruşundaydı... Zira konuşma ilerledikçe Hoca efendiye kötü niyetli demek güçleşiyordu. O bir hain miydi? Asla. Bunu kimse diyemezdi. Hele onu çıkarını düşünen, kendi hesaplarına takılıp kalmış bir haris diye düşünmek katı yüreklilikten fazla bir şey olurdu. Hoca vatanını da milletini de en az kendisi kadar seviyor, kurtuluşa giden tek yolu tıpkı kendisi gibi bütün gücüyle arıyor, bu uğurda da varını yoğunu

ortaya koymak için duraklamayacağını açıkça gösteriyordu. Yüzbaşını çileden çıkararak da işte bunu anlamış olmasıydı. Yüzbaşı bir ara, Hoca efendiyi vurmak vazifesi kendisine verilirse bu işi üzülmeden yapamayacağını düşündü... Reis Bey, Hoca'yı başını bir defa olsun kaldırmadan dinliyor ve sık sık düşünüyordu: 'bu adam öldürülecek ha!' Ve Hoca'nın benzeri benzemesi daha nice insanlar öldürülecekti kim bilir? Ne çareki bunun bir başka yolu bulunamıyordu. Çünkü bir seviyeye ulaşan kafalar cana kurtuluş dönemecini yasak ediyor, dönüş yolunu da dinamitle uçuruyordu. Halbuki ölüm kazandırdığından çok fazlasını kaybettirmekteydi." (Buğra, 2000: 220-221)

Halife taraftarları ve Kuvvacılar arasındaki bu gerginlikten kasaba halkı da nasibini almıştır. Halk nereye yöneleceğini bilemeden iki taraf arasında sıkışıp kalmıştır. Çünkü iki taraf da halkıdır ve iki tarafta da iyiler vardır. "Karar vermenin bu kadar şart olduğu, bu şartın herkes için aynı kesinliği taşıdığı bir devir daha görülmemiştir... Evlerine çekilmek, darda kalmadıkça çarşıya pazara çıkmamak isteyenler vardı, bunun aksine evde duramayan, tek başına kalınca içi içine sığmayanlar vardı. Ve evlerine kapanmak isteyenler ilk hedeflerin kapıları çekilmiş evler olacağını pek iyi seziyorlardı, evlerini dar bulanlar ise ortalıkta dört dönüp 'karar'ı, 'doğru'yu arayanlardı." (Buğra, 2000: 168)

Zaman ilerlemiş ve kararlar verilmeye başlamıştır. Artık saflar netleşmiş ve saflar netleştikçe de insanların birbirleriyle ilişkileri tercihlerine göre kopmuş ya da iyice sağlamlaşmıştır. Bu durumda halka yön veren İstanbullu Hoca'nın ölüm emri kesinleşmiş ve kellesi istenmiştir. Çünkü o, yaşadıkça onun arkasından gidebilecek insanlar olacaktır.

Hoca'nın öldürüleceği haberi kendisine ulaştırılınca sevenlerinin zoruyla kasabadan gizlice uzaklaştırılmıştır. O, kaçıp Çakırsaraylı'nın çetesine katılmıştır.

2. İstanbullu Hoca'nın Küçük Ağa'ya Dönüşümü

İstanbullu Hoca, bir gece vakti kasabadan gizlice ayrılarak Çakırsaraylı'nın çetesine katıldıktan sonra artık ne İstanbullu Hoca'dır ne de Mehmet Reşit'tir. O, bundan böyle Çakırsaraylı eşkiyasının kendisine verdiği Küçük Ağa ismiyle anılacaktır. Halkı kürsüden irşad edip, peşinden sürükleyen İstanbullu Hoca gitmiş ve onun yerine silaha sarılan, memleketin kurtuluşunu silahla arayan Küçük Ağa gelmiştir.² Artık cami kürsülerinde vaaz vermek yerine

² Nurettin Topçu, İstanbullu Hoca'nın Küçük Ağa'ya dönüşmesini teknik açıdan zayıf bulmuştur. "(...) iddiasız ve gönülsüz kahramanı gölgede bırakan ve romanın asıl kahramanını teşkil eden İstanbullu Hocaya gelince; tamamen ideal olan bu tipten Küçük Ağayı doğurtan hâdiseler yeterli görünmüyor. Onun halifeye bağlılıktan Kuvay-ı Milliye'ye intikal safhası zayıftır, İstanbullu Hoca ile Küçük Ağa'yı bir şahısta birleştirebilecek yeterlikte değildir. Bu iki hüviyeti ayrı ayrı şahıslar halinde düşünmemek doğrusu güç olmaktadır; bunun için hayal gücünü zorlamak lâzım geliyor." (Bkz. Asım Öz, "Nurettin Topçu'nun Küçük Ağası", <https://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/9081/nurettin-topcu-nun-kucuk-aga-si>, erişim tarihi 27.09.2018.)

Fethi Naci de Nurettin Topçu gibi Küçük Ağa'nın değişimi konusunda yazarın başarılı olamadığı kanaatinde. Naci'ye göre yazar da bunun farkındadır. (Bkz. Fethi Naci, *Yüzyılın Yüz Türk Romanı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s. 321-322.)

Bize göre Topçu'nun da ifade ettiği İstanbullu Hoca'nın değişimi teknik zayıflıktan kaynaklanmamaktadır. Çünkü *Küçük Ağa* gibi önemli bir eseri (teknik de buna dahil) meydana getiren Tarık Buğra'nın böyle bir zaafa düşmeyeceği kanaatindeyiz. Buradaki problem yazarın Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte Mustafa Kemal ve Kuva-yı Milliyeci ekibe karşı daha fazla eleştirel bir dil kullanmak istememesidir. Nitekim Mehmet Tekin de bu bağlamda yazarın hiçbir zaman Atatürk'e karşı küçük düşürücü ve suçlayıcı bir dil kullanmadığını ve hep saygılı olduğunu belirtmiştir. (Bkz.

dağlarda mücadelesini sürdürecektir. Hoca'nın Akşehir'den ayrılarak Çakırsaraylı'ya katılması ve daha sonraki süreçte yaşadığı olaylar arketipsel bağlamda kahramanın yolculuğa çıkıp olgunlaşmasına (erginleşme) işaret etmektedir. (Güler, 2016: 257)

Yazar İstanbullu Hoca'nın ortadan kaybolmasıyla birlikte asırlardır ayakta duran Osmanlı'nın sonuna işaret etmektedir. İstanbullu Hoca yok olduğu gibi Osmanlı da yok olacaktır. Onun yerine Küçük Ağa'nın ortaya çıkması da yeni devletin teşekkülünü göstermektedir. Bu sessiz sedasız dönüşümde geçmişe ait her şey silinmiştir. "Demek Mehmet Reşit Efendi, İstanbullu Hoca olarak ölmüş ve Küçük Ağa halinde dünyaya gelmişti. Ölüm tam bir ölümdü, doğum da, yeniden başlamanın bütün güçlükleri ile tam bir doğum... Mehmet Reşit Efendi, İstanbullu Hoca ile karısını, yüzünü görmediği oğlunu, ömrünce hazırladığı durumunu, yaşayış düzenini ve en önemlisi mizacını ebediyete vermişti. Şimdi de Küçük Ağa ile yeni bir hayat, yeni bir düzen kurmanın, yeni bir mizaç ve kişilik edinmenin o zor didişmesini yapacaktı. Ve İstanbullu Hoca'dan Küçük Ağa'ya bir miras kırıntısı kalmıyordu." (Buğra, 2000: 376) Yazarın Küçük Ağa'nın doğuşuyla İstanbullu Hoca'nın oğlunun doğumunun aynı zamana denk getirmesi de dikkat çekicidir. (Güler, 2016: 257)

Küçük Ağa da Türkiye Cumhuriyeti gibi hatıralarına, geçmişine bir sünger çekmiştir. O, hafızası ve hatırası olmayan yeni bir başlangıçtır. "... İstanbullu Hoca ile birlikte ve İstanbullu Hoca yüzünden kazandığı, elde ettiği her şeyi de ebediyen yitirdiğini söyler dururdu. Kendisi yoktu, İstanbullu Hoca vardı. O gitti her şey gitti... Hatırasız ve bomboş. İstanbullu Hoca'dan Küçük Ağa doğmuştu ve hangi doğum o kadar sancılı olabilirdi?" (Buğra, 2000: 408)

Hoca, İstanbul'u, halifeyi ve sultanı temsil ederken; Küçük Ağa Ankara'yı ve Türkiye Cumhuriyeti'ni temsil etmektedir. Ancak Küçük Ağa doğuşunu yine İstanbullu Hocaya borçludur. Hoca, Çakırsaraylı'nın çetesine dahil olduğu zaman, İstanbullu Hoca'nın kazanmış olduğu saygınlıktan faydalanmıştır. Çünkü Çakırsaraylı, Hoca'ya saygı duyduğu için onun yanında yer almıştır. Bu durum Mustafa Kemal'in sultan namına Anadolu'ya gönderilmesi, oralarda devletin resmi görevlisi olarak çalışmasıyla benzerlik göstermektedir. Mustafa Kemal ilk dönemlerde bu sıfatla hareket etmiştir.

İstanbullu Hoca, Küçük Ağa olmuştur ancak zihnindeki bazı ikilemlerden ve çıkmazlardan kurtulamamıştır. En önemli soru şudur: Niçin Küçük Ağa olmayı kabul etmiş ve benimsemiştir? Onun Küçük Ağa oluşunun görünürdeki sebebi; hakkında verilen ölüm kararından kaçmak ve izini kaybettirmektir. Bir müddet sonra da Kuvayı Milliye için faydalı işler yaparak hakkındaki ölüm emrinin kaldırılmasını sağlamaktır. "İşte şunları, şunları yapan benim, ben yani İstanbullu Hoca! Kaldırın artık şu vur emrini, kaldırın şu idam hükmünü de Eminemle Mehmetimi görmek hakkını kazanayım." (Buğra, 2000: 309) Ancak görünürdeki bu basit sebep zamanla onu değiştirip bilinçlendirecektir. Sonunda hakkını vererek, gerçek bir Ankara Hükümeti taraftarı Küçük Ağa'ya dönüşecektir. Böylece vatan sevgisi eş ve sevgiliye duyulan sevgiden baskın çıkacak ve galip gelecektir. İstanbullu Hoca'nın bu dönüşümü sadece zihni olarak değil şeklen de gerçekleşmiş ve her şeyiyle yeni bir insan ortaya çıkmıştır. (Güler, 2016: 257-258) İstanbullu Hoca'nın Küçük Ağa'ya evrilmesiyle beraber o, bazı eski niteliklerini kaybedip yeni vasıflar kazanmıştır. Onun değişimden önceki ve sonraki vasıflarını şöyle sıralamak mümkündür:

Mehmet Tekin, *Tarık Buğra İtaatsiz Bir Taşralının Entellektüel Portresi*, Ötüken, İstanbul 2018, s. 119.)

İstanbul Hoca: Saltanat/Padişah yanlısı, akılcı, iyi hatip, cesur, genç, söz ustası, güçlü.

Küçük Ağa: Kuvayı Milliye yanlısı, akılcı, güçlü bir savaşçı, cesur, bağımsızlığına düşkün, mantıklı ve etkili konuşan, ideal eylem adamı. (Yılmaz, 2005: 191)

İstanbul Hoca'dan, Küçük Ağa doğduğu gibi Anadolu'da da yeni bir devlet meydana gelecektir. "Asıl adı Mehmet Reşit Efendi olan İstanbul Hoca'nın Küçük Ağa'ya dönüşmesi, sembolik bir düzlemde yıkılma noktasına gelen bir devletin adeta kendi küllerinden yeniden doğuşunu temsil eder..." (Yılmaz, 2005: 145)

Çakırsaraylı'nın Tevfik Bey'in yanında bulunduğu ilk dönemlerde hep geriye dönüşü hayal eden Küçük Ağa, kendisi gibi bir değişim süreci yaşayan Çolak Salih'in uyarısıyla artık bir tercih yapmak zorunda kalmıştır. O, Küçük Ağa olacaktır. "Var yolunu değiştir. Gari halkı irşada mı çalışın, yoksam düşmanla mı, çetelerle mi vuruşun, orasını sen bilin. Amma birinden birini yap." (Buğra, 2000 311) Küçük Ağa da artık vatani için faydalı olmak adına Kuvayı Milliyecilerle birlikte çalışacaktır. Ancak Salih'in belirttiği gibi hangi yolu seçecekti? O, bu aşamadan sonra halkın irşad vaktinin geçtiğine kanaat getirmiştir. Çünkü artık Kuvayı Milliyeciler halkın büyük bir kesimi tarafından kabul görmektedir. Bundan dolayı halkın irşada ihtiyacı kalmamıştır. Zaman silahlı mücadele zamanıdır. Bu silahlı mücadele de iki şekilde olmaktadır: Birincisi Ankara Hükümetine bağlı düzenli birlikler diğeri de yine Ankara Hükümetiyle işbirliği yapan çeteler.

İstanbul Hoca, artık tamamen Kuvvacı ve Ankara Hükümeti taraftarıdır. Geçmişine sünger çekmiştir hatta o dönemi yanlışlık olarak değerlendirmektedir. (Buğra, 2000: 445) Halbuki o, İstanbul Hoca olarak kalsaydı ve İstanbul'a dönseydi hiçbir sıkıntı çekmeyecekti. Şahsi olarak müreffeh bir hayat yaşamak yerine milleti için çalışmayı ve sıkıntılı olan yolu tercih etmiştir. Bunun için Çolak Salih'le birlikte Ankara hükümetine daha faydalı olmak amacıyla Çerkez Etem'in çetesine girmeye karar vermiştir. "Çolak'a göre Çerkez Etem çok kuvvetli idi ve Küçük Ağa'nın belli etmeden iş görmesine çok daha elverişli idi, ama Çolak, Çerkez Etem'den pıreleniyordu; çünkü Yüzbaşı Nazım olsun, Hamdi olsun, Doktor olsun, herkes son zamanlarda Etem Bey ve kardeşlerinden kuşku ve hoşnutsuzlukla bahseder olmuşlardı." (Buğra, 2000: 314)

Küçük Ağa, Çakırsaraylı'nın yanında da Çerkez Ethem'in kardeşi Tevfik Bey'in yanında da Kuva-yı Milliye'nin ve Ankara hükümetinin başarısı için çabala harcamıştır. Milletın beka mücadelesi verdiği bu dönemde bir kısım şahsın kendi çıkarları uğruna mücadele etmesi Hoca'yı üzmüştür. Çünkü etrafında güç toplayan bu insanların çoğu devletin başına geçme hesapları yapmaktadır. "Amma bugünler insanın kendini hislerine koyuvereceği günler değil. Bir yandan memleketin felahı ile uğraşırız, bir yandan da başımızın derdiyle. Düşman belli değil, dost belli değil. Kimin kime vuracağı bilinmez. Tilki gibi kurnaz, kurt gibi yırtıcı, tavşan gibi uyanık, yaban ördeği gibi tedbirli olacaksın, yoksa tepelenirsin, ummadığın günde ummadığın yerde silleyi yersin. Hele bizim gibi başa geçtiysen. Allah kahretsin ama böyle işte; düşman kavgasının içine 'Devlet' kavgası, düşünce kavgası da girmiş bir kere elden ne gelir?" (Buğra, 2000: 320)

Küçük Ağa, *Osmancık* romanındaki Şeyh Edebalı ve *Firavun İmanı* romanındaki Mehmed Akif gibi daima devletin bekasının söz konusu olduğu dönemlerde ortaya çıkarak sorumluluk almıştır. Şeyh Edebalı gibi Türk-İslam töresini savunmuş ve onun taşıyıcılığını yapmıştır (Çil, 2013: 123).

3. Küçük Ağa Ankara’da

Küçük Ağa verdiği bu silahlı mücadele sonunda nihayet Ankara’dadır. Ancak Ankara’ya vardığı zaman umduğunu bulamaz. Orada birbirinden farklı, birbirine zıt kuvvetler mücadele etmektedir. Ona göre Ankara bir sürü insanın dolduğu, her kafadan bir sesin çıktığı karmaşa meydanıdır. “Ankara bugün için tasnifi yapılmamış bir kitap deposuna benzetilebilirdi, karmakarışık bir yığınak halindeydi. İnsanlar, insanlar, insanlar vardı, bunlar da ani bir göçten sonra bir salona doldurulmuş kitapları andırıyorlardı. Aralarında şaheserler bulunuyor, bilgi ve usul verenleri, yardımcıları, fakat aynı zamanda da pek beyhudeleri, hatta pek zararlıları da bulunuyordu. En faydalısının belki de bir cildi bir köşede, öteki cildi bambaşka bir köşede, aralarında fasikülleri bile oraya buraya sıkışmışları olabilirdi. Ve asıl önemlisi hiçbiri bulunması gereken yerde değildi, o onun, o da berikinin yerini almıştı, bu şunun yanında olacak iken, gidip kendisiyle ilgisi ilişkisi gösterilemeyecek birinin altına girmişti.” (Buğra, 2000: 468-469)

Buradaki karmaşa, kakafoni Küçük Ağa’nın başını döndürmüştür. Burası ona göre bir yer değildir. Bu hayal kırıklığı onun İstanbullu Hoca’yı anmasına neden olmuştur. Ancak artık geri dönüş yoktur. Burası camii, vaaz kürsüsü veya cephe değil, siyaset meydanıdır. “Küçük Ağa Ankara’da çalışmanın da bir gaza, bir cihat olduğunu anlamıştı. Mesele cephede mi yoksa burada mı daha çok faydası dokunacağını bilmekte idi ve bunu bilmek şarttı.” (Buğra, 2000: 478)

Küçük Ağa, Ankara’da İkinci Grup mensuplarıyla da tanışmıştır. Onlarla görüşmüş ve sohbetlerine katılmıştır. Onların gücünün farkındadır ancak siyasetteki ayak oyunlarının onları yok edeceğini görmektedir. “Bu seslerin –kükreyişlerin- gün gelip de ustaca oyunlarla, demogojilerle, safsata, hatta düzenlerle, iftiralarla açık düşürüleceğini akıllarının kıyısından bile geçirmiyorlardı...” (Buğra, 2000: 472-474) Kendisinin yaşadığı gibi bu siyasi oyunların sonunda birilerinin canına mal olacağını da tahmin etmektedir. “Vatanın adına onlar Mustafa Kemal’e, Mustafa Kemal de onlara mahkum denecek kadar muhtaçtı. Ama –Küçük Ağa bunca düşünceden sonra- artık iyice biliyordu, kopacaklardı, birbirlerinden.. üstelik.. can yoldaşı iken can düşmanı olarak!” (Buğra, 2000: 477-478)

Romanın sonunda ise acı bir şekilde Küçük Ağa, İstanbullu Hoca’nın artık öldüğünü ve onu kimsenin hatırlamadığını belirtmektedir. Gerçekten de İstanbullu Hoca ile beraber Osmanlı da, din adamlarının emekleri de kaybolmuştur. “Zaman geçti ve Küçük Ağa İstanbullu Hoca’nın öldüğünü anladı. Belki de bu ismi hatırlayan bile yoktu.” (Buğra, 2000: 481)

SONUÇ

Cumhuriyet’in ilanından sonraki süreçte yaşanan siyasi gelişmeler ve yapılan inkılaplar neticesinde Milli Mücadele’de aynı safta mücadele eden insanların bir kısmı saf dışı bırakılmıştır. Muhalif olarak zikredilen İkinci Grup ve bu grup içerisinde yer alan din adamları saf dışı bırakılmakla kalınmamış Kurtuluş Savaşı döneminde vatanın kurtarılması için ortaya koydukları emekler, çabalar hiçe sayılmıştır. Hatta daha da ileri gidilerek bu insanlar düşmanlaştırılmıştır.

Cumhuriyet’in kurulmasıyla birlikte merkezin dışına itilenler arasında yer alan din adamları Milli Mücadele dönemi anlatılarında kötü, şahsi çıkarları peşinde koşan ve Milli Mücadele düşmanı olarak yaftalanmıştır. Bu genel yaklaşımın aksine Tarık Buğra, din

adamlarının çaba ve gayretlerini göz önüne çıkarmaya çalışmıştır. Buğra, *Küçük Ağa* romanındaki Küçük Ağa, *Osmancık* romanındaki Şeyh Edebalı ve *Firavun İmanı* romanındaki Mehmed Akif gibi kahramanları vasıtasıyla devletin bekasının söz konusu olduğu dönemlerde din adamlarının nasıl büyük sorumluluklar aldıklarını göstermiştir.

Tarık Buğra, *Küçük Ağa* romanında dışlanan ve horlanan din adamını ideal bir tip şeklinde karşımıza çıkarmıştır. *Küçük Ağa* romanında ötekileştirilen bu insanlara iade-i itibar verilmiş ve hakları teslim edilmiştir. Yazar bunu yaparken Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişin toplumsal ve siyasi sancılarını da ele almayı ihmal etmemiştir.

KAYNAKLAR

- Alangu, T. (1965). *Cumhuriyetten Sonra Hikaye ve Roman*. İstanbul.
- Buğra, T. (2000). *Küçük Ağa*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Çil, H. (2013). Tarık Buğra'nın Romanlarında Muhafazakarlığın İzdüşümleri. *Muhafazakar Düşünce*. (37), 123.
- Gül, Ü.G.T. (2011). *Tarık Buğra'nın Türk Tarihinde Kuruluşu Konu Alan Romanlarındaki Başkışilerin Yaşadıkları Değişim Olgusu*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gülendam, R. (2002). Türk Romanında Dine ve Din Adamına Bakış. *Hece Türk Romanı Özel Sayısı*. (65-67), 304.
- Güler, A.F. (2016). Arketipsel Sembolizm Açısından "Küçük Ağa" Romanının Şahıs Kadrosu Düzleminde İncelenmesi. *Asos Journal*. (24), 252-263.
- Gürsoy, Ü. (1985). *Milli Mücadele Romanlarında Din Adamı Tipi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Naci, F. (1995). *Reşat Nuri'nin Romancılığı*. İstanbul: Oğlak Yayınları.
- Naci, F. (2012). *Yüzyılın Yüz Türk Romanı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Öz, A. (2018). Nurettin Topçu'nun Küçük Ağası. Web: <https://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/9081/nurettin-topcu-nun-kucuk-aga-si> adresinden 27.09.2018 tarihinde alınmıştır.
- Sarıkoymuncu, A. (1997). *Milli Mücadele ve Din Adamları*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Tahir, K. (2016). *Yorgun Savaşçı*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Buğra, T. (2004). *Tarık Buğra Söyleşiler*. Haz. Mehmet Tekin. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Yalçın, A. (1992). *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı*. Ankara: Günce Yayınları.
- Yılmaz, E.B. (2005). *Tarık Buğra İnsan ve Eser*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.